

Türkiye’de Ordu’nun Siyasi Varlık Sebepleri

Ramazan İZOL^(*)

Giriş

Türkiye’de ordunun siyasi oluşum içindeki konumu ve siyasi hayatta ki rolü nedir? Hangi doğrultuda politik hayata müdahalede bulunmaktadır ve siyasi hayata olan etkisi nasıl bir eğilim izlemiştir? Nasıl oluyor da politik alana müdahalesini vazgeçilmez bir faktör ve istikrar unsuru olarak topluma kabul ettirmeyi başarmaktadır? Türkiye’de ordunun siyasi alana sık sık müdahale etme eğilimi nereden kaynaklanmaktadır?

Bu çalışmada amacımız yukarıdaki soruların yanıtları üzerinde bir değerlendirme yapmak, askeri gücün iç dinamiklerini, hedeflerini ve bunların sivil hayat üzerindeki olası etkilerini incelemektir. Hangi sebeple olursa olsun, askeri gücün iktidara müdahale eğilimi hiç şüphesiz onun örgütsel yapısının politik kaynaklarından ortaya çıkmaktadır. Yapısı gereği askeri kurum sivil siyasi güce göre daha avantajlı konumdadır. Bizim bu çalışmada üzerinde durmaya özen gösterdiğimiz bir başka konu da ordunun bu yönünü ortaya koymaktır.

Ordu mensupları kışlalarında toplumsal hayattan soyutlanmış bir şekilde yaşamamakta (Brown, 1987), kendi iç çekişmeleriyle, problemleriyle ve çalkantılarıyla birlikte bütün kademeleriyle her yönden toplumla sıkı bir şekilde özdeşleşmişlerdir. Bu yüzden orduyu toplumdan ayrı incelemek ve ondan tamamıyla soyutlanmış bir kurum olarak düşünmek bizi yanıltıcı düşüncelere götürür. ordunun kurum olarak kendisinde varolan politizasyonu da bu saptamadan bağımsız olarak düşünülemez.

(*) Dr., Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. öğretim görevlisi.

Yapılan bütün askeri darbelerden sonra ordunun düzenin kurulması adına saptamış olduğu ve açıkladığı amaçlar şöyle sıralanabilir : En kısa zamanda demokratik hayata ve hukuk devletine dönüş, hukuk kurallarına kesin bir şekilde uyma, anayasal düzenin yeniden oluşturulması, politik sistemde reformların gerçekleştirilmesi. Bütün bu kaygılar daha önceki sivil güçlerin düştüğü yanlışlara düşmemek ve tez elden ekonomik reformların gerçekleştirilmesi ve ekonomik gelişmenin sağlanıp halkın refaha kavuşturulması için öngörülmektedir. Bu şekilde ordu kendini "birleştirici, istikrar sağlayıcı ve yeni dinamikler" (Lutuwak, 1996) sunan bir kurum olarak sunmaktadır. Darbeler sonrasında sürekli olarak hukuk düzenine atıfta bulunarak, kendi müdahalesini meşrulaştırmayı ve hukuki temele oturtmayı amaçlamaktadır.

Türk ordusunun politik alandaki varlık kaynaklarına geçmeden önce, bir çok araştırmacı tarafından orduya atfedilen olağandışı rolün üzerinde durmakta fayda vardır (Örs, 1996; Mazıcı, 1989; Bayart ve Vaner, 1981). Bunlara göre, her şeyden önce askeri aygıt, varlık sebebi itibariyle her zaman gücün sahibi olmuştur. Böylece, bu güçten kaynaklanan örgütsel avantajlar sayesinde, tarihsel gelişim süreci içinde askeri örgütlenme özü itibariyle toplumun diğer sosyal öğelerine kendi yapısal özelliklerini taşımıştır.

İşte bu aşamada, bir taraftan güce dayalı yapısal örgütlenmelerinden dolayı devlet düzenini sağlaması için orduya yapılan müdahale çağrısı dışardan yani sivillerden gelirken, diğer taraftan ordunun kendi anlayışından kaynaklanan ve onu asli görevinden uzaklaştırıp sivil hayata müdahaleye zorlayan içsel sebeplerden bahsedilmektedir (Birand, 1989; Cizre-Sakallıoğlu, 1993; Özdemir, 1989).

Ordunun kendi örgütsel yapılanmasından kaynaklanan ve onu avantajlı bir konuma sokan yapısal ve işlevsel özellikleri daha çok devlet yapısı tam olarak oturmamış gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu olmaktadır. Sosyal yapılanmanın yetersizliğinden doğan, hukuki ve politik kurumsallaşmanın sağlanamadığı, kısaca politik örgütlenmenin yetersiz olduğu koşullarda askerler doğal olarak ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, böyle toplumlarda ordu, devletin temellenmesinde önemli bir role sahip olabilmektedir. Politik kurumların örgütsel yapılanmayı sağlamadaki yetersizliği askeri gücün yapısal ve örgütsel üstünlüğünün farkına varmasına yol açmakta ve kendini sivil iktidara göre daha üstün bir konumda görmesine neden olmaktadır.

Bu nedenledir ki, ordunun müdahale sebeplerini onun yapısal örgütlen-

mesinde arayan bir çok çalışma mevcuttur. Michel Martin'nin bu doğrultudaki görüşlerine kısaca değinmek bizce yararlı görülmektedir. Martin'e göre ordunun sivil hayata müdahaleleri daha çok askeri ve örgütsel etmenlere dayanmaktadır. Bazılarının iddialarının aksine "ekolojik" etmenler, daha az belirleyicidir. Martin, ordu-siyaset ilişkisini inceleyen bazı tanınmış teorilerin, "*développementalist*" görüşün bu konuda yetersizliğine değinmiştir. "*En başta teorik açıdan bu inceleme şekli, soyutlama kalitesi bakımından çekici görünse de, sosyal gerçekliğin incelenmesinde basitleştirmeye yönelmekte, çünkü dikkatlerini yalnızca ekolojik faktörlere yoğunlaştırmaktadırlar. Halbuki bunlar yalnızca krizlerin temelini açıklayabilmektedir, ama askeri darbe sebepleri konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Oysa ki, askeri ve örgütsel faktörler Kara Afrika'sındaki darbelerin açıklanmasında, bize göre önemli rol oynamaktadır.*" (Martin, 1976: 13) Türkiye'deki duruma benzediği için Martin'in bu konudaki görüşlerine yer verdik. Ama şunu da belirtelim ki, hiçbir ülkenin sosyal yapısı bir başka ülkeninki ile yüzde yüz benzerlik göstermez. Her ülkenin kendine özgü tarihsel, siyasal ve toplumsal gelişimi vardır ve bu açıdan bütün ülkeler için ortak bir model sunmak, gerçekçi bir yaklaşım olmaz.

İzleyen bölümlerde, önce askerlerin siyasette varlık sebeplerinin kaynağındaki yapısal etkenler üzerinde durulacaktır. Yapısal kaynaklar da kendi içinde üçe ayrılarak incelenecektir; yapısal etken olarak güç, yapısal etken olarak dış siyaset ve yapısal etken olarak profesyonelleşme. İkinci olarak ordunun batı dünyasının savunulması fonksiyonu, düzenin sağlanması fonksiyonu, sosyalleştirme fonksiyonu ve ekonomi fonksiyonu olmak üzere dört alt başlık altında işlevsel kaynaklar ele alınacaktır.

1. Yapısal Etkenler

Türkiye'de ordunun diğer toplumsal öğelere göre yapısal avantajları şu şekilde sıralanabilir: Güçlü bir organizasyona sahip olması, yüksek bir profesyonelleşme düzeyine ulaşmış olması ve devletin güç tekeli elinde bulunduruyor olması. Bu avantajlar, Vernier tarafından şöyle ifade edilmektedir: "*Askerler yalnızca özel ve güçlü silahların şiddet gücünü kendi tekellerinde tutmakla kalmıyorlar, aynı zamanda teknik gereçlerin (taşıma ve aktarma olanakları, levazım, istihkâm) kullanma ayrıcalığını da ellerinde bu-*

¹ Ekoloji "*écologie*" terimi ya da ekolojik etmenler "*facteurs écologiques*" çok basit olarak sosyopolitik, kültürel ve ekonomik şartların bütünüünü, yani askeri olmayan fenomenleri ifade etmek için kullanılmıştır.

lundurmuyorlar mı? Bunlar mensuplarının itaat etme, emretme ve üst otoriteye zorunlu olarak saygı alışkanlıklarına bağlı olarak toplumun diğer öğelerinden farklı bir yapıya sahip değiller mi?" (Hamon, 1966: 10) Bütün bu iddialar ışığında ordunun siyasi hayata müdahalesinin analizi yapılırken örgütlenme, güç ve profesyonelleşme avantajlarının yakından incelenmesinde yarar vardır.

1.1. Yapısal Etken Olarak Güç

Türk ordusu, Osmanlı tarihinden beri devlet yapılanmasında rakipsiz bir şekilde önemli ve saygın bir konuma sahip olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Devletteki bu ayrıcalıklı konumu ve gücü, ordunun sistem içindeki örgütsel yapılanmasının öneminden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin temeli ve varlık sebebi hiç kuşkusuz ordusunun başarılarına ve askeri performansına bağlıydı. Öyle ki, İmparatorluk, gücünü doğrudan doğruya ordunun başarısından almaktaydı. Bu yüzden tarihsel süreç içinde orduya atfedilen önem ve devlet yapılanmasında sahip olduğu ayrıcalıklı yer, az çok onun bugünkü sistem içindeki önemini doğrular niteliktedir. Ayrıca, tarihsel süreç içinde ordudan kaynaklanan birçok olumsuzluklara rağmen, Osmanlı Devleti'nin modernleşmeye başlaması ve Batıya açılımı da yine ordudan başlayarak olmuştur (Heper, 1990). Hatta, bazı dönemlerde askeri kurumun güç kullanma tekeli sayesinde, birçok reform yürürlüğe konulabilmiştir. Bu tarihsel önem sayesinde ordu, Osmanlı yöneticilerinin istekleri dışında politikleşmiştir. Askeri aygıt ne kadar çok modernleşirse o kadar çok politikleşme sürecine girer. Osmanlı'da reform düşüncelerinin doğuşundan, Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşuna kadar ordu çok önemli ve tayin edici roller üstlenmiştir (Lewis, 1988). Tarihsel veriler ışığında şunu ileri sürebiliyoruz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinin atılmasında, desteklenmesinde ve reformsal kazanımların yürürlüğe konulmasında ordu çok ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yapısal olarak devletin daha tam olarak ve bütün öğeleriyle şekillenemediği evrelerde doğal olarak Askeri kurum şiddet gücüne dayanarak ve örgütsel yapılanması sayesinde milli devletin sarsılmaz koruyucusu olmuştur. Bu konumu onu sistem içinde hızla siyasileştirmiştir ve politik yapılanmaların vazgeçilmez bir parçası haline sokmuştur. Gerekliğinde ordu Atatürk'ün çizdiği doğrultuda ve amaçlarıyla özdeşleşerek tek başına hareket etmiş ve kendisini ülkenin yegane kurucusu olarak görmüştür (Fidel, 1975).

Türk ordusunun analizinde tarihsel, yapısal ve örgütsel kendine özgüllüğü üzerinde durmak gerekmektedir. Türk ordusunun politik kaynaklarının

incelenmesinde hem bütün kapsamıyla toplum üzerinde durulması gerek-
mekte, hem de tarihsel ögeler yakından incelenmektedir. Çünkü, Türk ordu-
sunun bugünkü sistem içindeki yerinin analizinde tarihsel verilerden yok-
sun bir genelleme yapmak olayın bütün olarak kavranmamasına yol açabi-
lir. Bu kaygılar yüzündendir ki bu çalışmada tarihsel olaylar üzerinde geniş
olarak durulmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) toplumun diğer ögelerine göre sahip
olduğu kendine özgülüğü doğrudan doğruya Türk politik sisteminin yapısal
oluşumuyla yakından ilintilidir. Genel olarak diyebiliriz ki, Cumhuriyet
Türkiye'sinin oluşmasında ve Atatürk devrimlerinin yürürlüğe konulmasın-
da vazgeçilmez olarak ordunun gücüne başvurulmuştur. Osmanlıdan günü-
müze yeni politik rejimin oluşturulmasında, politik ve sosyal alanda mey-
dana gelen değişimlerin yürürlüğe konulmasında, TSK'nin nüfuz gücünün
belirleyiciliği kaçınılmazdı. Burada, parantez içinde Türk siyasi hayatında
yapılan köklü reformların "*üstten inme*" (Trimberger, 1978: 3) bir şekilde
"*halk için halka rağmen*" politik anlayışı çerçevesinde yapıldığını ve vaz-
geçilmez güç olarak da ordunun rol oynadığı belirtilmelidir. Bu yüzden,
modern Türkiye'deki sosyal ve politik devrimler, halka dayanılarak ve va-
rolan sosyal yapılanmanın altüst edilmesi yönünde gerçekleşmemiştir; bir
kadro hareketi olarak, askeri ve sivil bürokratik inisiyatif kullanılarak ger-
çekleştirilmiştir (Özbudun, 1984).

Ordu-siyaset ilişkisindeki bu spesifik özellik sayesinde ibre askeri ku-
rumdan yana ağır basmaktadır. Öyle görünmektedir ki, askeri aygıt atfedil-
len bu özel misyon, onun sistem içindeki sıradışılığını açıklamakta ve ken-
dine özgü konumunu belirlemektedir. Askeri kurumun özgün karakteri bü-
tün görünüşleriyle iki ayrı somut gerçekliğe dayanmaktadır. Bunlardan bi-
rincisi, doğal olarak kendi varlık nedeni, yani ulusal savunma görevinin
üstlenilmesi. Genel anlamda, ordu sosyal konsensüse göre güvenlik ihtiya-
cının ve ulusal savunmanın sağlanması amacıyla görevleri ve sorumluluk-
ları önceden belirlenen ilkeler doğrultusunda oluşturulmuş bir kurumdur.
İkinci somut gerçekliğe göre de bu durum normal zamanda öngörülmemiş
bile olsa, askeri aygıt, sınırlı durumlarda, politik güçle donanabilir.

Siyasi kaynak olarak askeri değerler sisteminin tanımlanması üzerine
eğilmek, ordunun devlet aygıtı içindeki özel konumunun belirlenmesinde
aydınlatıcı bir rol oynayabilir. En başta askeri değerler, kurum içerisindeki
modellerin tutarlılıklarına yardımcı olmaktadır.

Öyle ki, psikolojik yüklemeye (hazırlık) sayesinde bazen çelişkili değerler bile kabul edilebilir kılınabilmektedir. Böylece, bu değerler sistemidir ki "itaat/disiplin" prensiplerinin kabul edilebilirliğini sağlamaktadır. Kaldı ki, bu prensipler olmasa ordunun varlığı tehlikeye girer. İkinci olarak, aynı değerler askeri personelin fiziki birlikteliğini de sağlamaktadır. Bunlara ek olarak değerler sistemi, ayrıca sosyal entegrasyonun sağlanmasında yani paylaşılan değerler bakımından bir dayanışma yaratılmasında da önemli bir rol oynamaktadır (Schweisguth, 1978). Bu sistem kurum etkinliğinde belirleyici olan birlikteliğin geliştirilmesinde de önemlidir (Rocher, 1986: 72).

Kuruma bağlılık ruhu düşük düzeydeki bireysellikle ve koyu bir vatan-severlik anlayışıyla pekişmektedir. Genel olarak, askeri kurumda profesyonel faaliyetlerin yerine getirilmesi sırasında askeri personelin meslektaşlarına karşı sadakat, fedakarlık, gizlilik, dürüstlük ve özveri gibi duygularının pekişmesini gözlemlemek mümkündür. Savaşmak için yaratılmak istenen askeri değerler, ordu tarafından zaman içerisinde kırılğan ve güçsüz siyasi güce karşı, sağlam bir silah olarak kullanılabilir. Bu da askeri güce üstünlük sağlayan bu değerlerin siyasi sistem içinde ordunun politikleşmesinde ve vazgeçilmez unsur olarak her konuda söz sahibi olmasında temel kozunu oluşturması olarak anlamlandırılabilir.

Ayrıca, askeri güç topluma ve siyasi sisteme etkide bulunabildiği gibi, doğal olarak toplumsal değerlerden ve onlarda meydana gelen değişimlerden de etkilenir. Her ne kadar orduların bu değerlerden etkilenme dereceleri toplumların gelişmişlik düzeylerine bağlı olsa da, bu etkinin sıfır seviyesinde kalması imkansızdır. Teknolojik ve politik alanlardaki gelişmeler, askeri değerlerin yeniden şekillenmesinde etkili olmaktadır. Gerçekten de, teknolojik ilerleme askeri aygıtın değerler sisteminde sapmalara yol açarak, kurumda önemli örgütsel değişimler meydana getirebilmektedir. Bu değişimleri açık bir şekilde Türk ordu'sunda, Osmanlı İmparatorluğunun dağılışından 1952'de NATO'ya girene kadar devam eden süreçte gözlemleyebiliyoruz. Bu değerlerdeki değişimlerin politik alandan kaynaklanması yönüne gelince, askeri kurum karşısında siyasi gücün özgürleşip yeterli olgunluk düzeyine erişmesiyle birlikte, varolan askeri değerler sisteminde değişim kaçınılmazdır. Bunun uzantısı olarak, siyasi iktidar, strateji ve savunmayla ilgili alanlarda karar alma sürecinin gözden geçirilmesini ve güç dengelerinin buna göre yeniden yapılandırmasını gündeme getirebilir.

Bu çerçevede, Türk ordusu'nun sayısal ve örgütsel bakımdan özel durumunun ortaya konulması yararlı olacaktır. TSK'nin fiziksel ve sayısal gücü,

onun siyasi karar alma sürecindeki etkinliğinde hiç kuşkusuz büyük öneme sahiptir. Zaten, yarım milyondan fazla insandan oluşan güç sayesinde (35 bin subay ve 800 bin'er) Türk ordusu, sayı bakımından NATO'nun da büyük ordularından biridir. Bozdemir'in konu hakkındaki görüşleri şöyledir: *"Adam sayısının azlığı, çokluğu modern savunma açısından az bir öneme sahip olsa da, sosyolojik olarak sayının öneminden bahsederken, daha tam olarak sosyal yapılanmasını tamamlayamamış bir toplumda, ordunun örgütsel performansı en yüksek tek kurum olması, bu saptamanın o kadar da doğru olmadığını gösterir"* (Bozdemir, 1976: 124).

1.2. Yapısal Etken Olarak Dış Siyaset

Ordu Siyaset ve Devlet ilişkilerinde, Türk dış ilişkilerinin belirlenmesi ve karar alma süreçleri ne ölçüde etkili olmaktadır? Günümüzde dış ilişkilerle ilgili alanlarda karar alma sürecinde ordunun büyük bir etkisi vardır. Hatta, TSK'ya danışılmadan askeri alanla ilgili hemen hemen hiç bir karar alınmamaktadır denebilir. Ayrıca, Türkiye'de dış politika ile ilgili konularda genel eğilime aykırı bir askeri karara da rastlamak çok zordur. Yani TSK ile genel Türk dış politikası arasında bir tür konsensüs mevcuttur (Maizere, 1979). Başka bir deyişle, karar alma sürecinde iki kurum karşılıklı birbirlerinin etkisine açıktır. Klasik resmi eğilime göre, TSK ve Dışişleri bürokratlarının üzerinde tartışmasız mutabakata vardıkları konuların başında; Atatürk ilkelerine karşı ortak hassasiyet (laiklik, toprak bütünlüğü, milli birlik, vb.) gelir.

Genel anlamda, bir ülkenin diplomatik alandaki başarısı askeri gücü ile doğrudan doğruya bağlantılıdır. Yani bir ülkenin uluslararası oluşumlardaki yeri ve diplomatik başarıları, askeri olarak ne kadar güçlü olduğuna bağlıdır. Bu yüzden, askeri kurum, diplomatik alanlardaki karar süreçlerinde, bu kararların yürürlüğe girmesinde ve kendi amaçlarına yönelik kararların alınmasında önemli bir etkinliğe sahiptir. Her ne kadar etkili bir milli savunmanın hayata geçirilmesinde kullanılan en kesin metotlar diplomasiden de geçse (Gerger, 1983: 22) siyasi iktidar için, askeri alandaki hızlı teknolojik gelişmelerden dolayı, askerin görüşünü dikkate almadan, uluslararası ilişkiler alanında kararlar almak sakıncalıdır. Gelişmiş demokratik ülkelerde bile, dış politika alanındaki herhangi bir karar alma sürecinde önce askeri kuruluşun görüşüne başvurulur.

Türkiye'de bütün önemli siyasi kararlar, öncelikle dış politikaya ilişkin olanlar, yürürlüğe girmeden önce Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) tartışılır.

şılmakta ve tavsiye niteliğinde kararlar alınmaktadır (Sunar, 1991). Yeni yapılan Anayasa değişiklik paketiyle, MGK'nın işlevine ve bileşimine dair 118. madde tadil edilmiştir. MGK'nın sivil üyelerinin sayısı, beşten dokuza çıkarılmıştır. Askeri temsilcilerinin sayısı ise beşte kalmıştır. Ayrıca, yeni metin, bu organın istişarî niteliğini vurgulamakta, işlevinin tavsiye vermekle sınırlı olduğunu belirlemektedir. Hükümet, artık, bu tavsiyeleri «öncelikle dikkate almak» yerine, onları «değerlendirmek» ile yükümlüdür. Bu anayasal değişikliğin ordu üzerindeki sivil denetimi ne ölçüde artıracaklarını izlemek gerekecektir. Bu yeni düzenlemeyle Avrupa Birliğine uyum hedeflenmiştir. Ama burada üzerinde durulması gereken olgu, bu kurumdaki sivil ve asker sayısının siviller lehine bozulmasından çok, alınan kararların tavsiye niteliğinde (Gözübüyük ve Tan, 2001: 195) olup olmamasıdır. Her alınan karar, harfiyen Hükümet tarafından yerine getiriliyorsa buradaki kararların tavsiye niteliği tartışılır. Bu kurum sayesinde TSK'nin sistem içindeki ağırlığı ve önemi hiç kuşkusuz artmıştır. Ayrıca, üst rütbeli subayların bazıları ordudan emekli olduktan sonra diplomatlık görevlerine atanmaktadırlar ve bu sayede dış politika alanında etkilerini devam ettirmektedirler. Sonuç olarak TSK ile siyasi iktidar arasında, uluslararası ilişkiler alanında karşılıklı etkileşimin yüksek düzeyde somutlaşmasından söz edebiliriz.

Bunlara ek olarak, ordu-siyaset ilişkisinin belirlenmesi bakımından Türkiye'nin stratejik öneminden bahsetmekte fayda vardır. Gerçekten de Türkiye jeostratejik konumu itibariyle uluslararası arenada önemli bir yere sahiptir. Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasında ve Türkiye'nin NATO'ya girmesinde onun jeostratejik önemi hiç kuşkusuz belirleyici olmuştur (Ahmad, 1994). Hele 11 Eylül'den sonra Türkiye'nin bölgedeki konumundan kaynaklanan önemi ve Batı ülkeleri için kaçınılmazlığı tartışmasız bir hal almıştır. Bilindiği gibi, Ortadoğu'daki sürekli istikrarsızlık durumu ve bölge ülkelerinin büyük çoğunluğunun dünya barışı için sürekli tehdit oluşturduğu algılaması, Türkiye'yi bulunduğu bölge itibariyle stratejik konumu bakımından daha avantajlı kılmaktadır. Türkiye'nin bir model olarak Müslüman ülkelere sunulması ve köktendinci akımların gelişmesine engel olarak görülmesi, Batı ülkeleri nezdinde önemini artırmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan Bağımsız Türki Cumhuriyetler ve bu ülkelerle olan kültürel bağları sayesinde Türkiye önemini bir kat daha artırmıştır. Genel olarak diyebiliriz ki, Türkiye Ortadoğu'daki güç dengeleri üzerinde, bölgesel barışın sağlanmasında ve yükselen aşırı dinci (entegrist) akımlara engel teşkil etmesi bakımından Batı ülkeleri açısından yadsınamaz bir ağırlığa sahiptir. Ortadoğu'daki güç dengelerinin kayganlığı,

Türkiye'deki Kürt problemi ve potansiyel köktendinci tehlikesinin varlığı gibi nedenlerin güncelliklerini koruması, hiç şüphesiz TSK'nin gün geçtikçe politikleşmesinde büyük öneme sahiptir. Bu açıdan, Türkiye'de ordunun siyasi alana ve siyasetin askeri alana müdahalesi birbirinden ayrılmaz bir gerçekliktir.

Genel olarak, bir ülkenin stratejik önemi ve bulunduğu bölge itibariyle istikrarsızlığın yaygın olması, zor gücünü elinde bulunduran kurumu avantajlı kılmaktadır. Hele ki bu ülke dünyanın en hassas bölgesinde bulunuyorsa, Türkiye gibi ve bu ülkedeki istikrarın ve genel gidişatın diğer ülkeler için büyük önemi varsa, hiç kuşkusuz silah tekeli elinde bulunduran kurum siyasi yapılanmada söz sahibi olur. Böylece bu kurumun politikleşmesi ve siyasi alana müdahalesi kaçınılmaz olur.

Askerlerin Atatürk ilkelerinden yola çıkarak hassas olduğu ve taviz vermeye hiç yanaşmadığı bazı konular sayesinde TSK'nin siyasi yapılanma içinde ön plana çıkması mümkün olmuştur. Ülkenin bölünmez bütünlüğü ve laiklik konusundaki askerlerin duyarlılığı, ordunun siyasi hayat içinde etkinleşmesine yol açmıştır. Sistem içinde sahip olunan bütün bu avantajlarının korunması ve buna yönelik değişim taleplerine direnmek askeri güç açısından doğal olmuştur. Belki de bu yüzdendir ki, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde yaşanan sancılar anlaşılabilir olmaktadır. Değişim taleplerine direnmek ve mevcut değerler sisteminin korunması konusunda hassasiyet, Avrupa Birliğine giriş sürecinde yaşanan sancıların anlaşılmasında açıklayıcı olabilir.

1.3. Yapısal Etken Olarak Profesyonelleşme

Türk ordusunun politik kaynakları olarak profesyonelleşme olgusuna gelince, yeni Cumhuriyetin kuruluşundan beri TSK sürekli bir şekilde modernleşmesini sürdürmüştür. Bunda hiç kuşkusuz üstlenilen uluslararası görevlerin büyük etkisi vardır. Bilindiği gibi, Türk ordusu 1952'den beri NATO'nun daimi bir üyesidir. Bu süreç doğal olarak Türkiye'nin Amerika'nın desteğiyle NATO'ya entegrasyonundan sonra daha da hızlanmıştır. Türkiye'nin askeri konularda NATO şemsiyesi altında Amerika'ya bağlılığı ve Türk ordu'sunun Amerikan yardımlarıyla modernizasyonu bu iki ülkenin yakın diplomatik ilişkilerde bulunmasında etkili olmuştur (Sander, 1979). Bu çerçevede, üst düzey askeri personelin Batı ülkelerinin subaylarıyla ilişkiye girmeleri ve yeni teknolojik gelişmelerden hızlı bir şekilde haberdar olmaları mümkün olabilmıştır. Belirtmek gerekir ki, TSK'nin kurmay su-

bayları iyi derecede yabancı dil bilmekteler ve çok iyi eğitimden geçmektedirler. NATO ile işbirliği sayesinde TSK'nin gelişmiş Batı ülkelerinin ordularında yaşanan teknolojik gelişmelerden çok çabuk bilgilenmesi mümkün olmuştur.

"Profesyonelleşme" kavramından ne anlamamız gerekmektedir? Genel bir perspektifle baktığımızda, profesyonelleşme kavramından, subayların aldıkları formasyon süresince edindikleri birikim sayesinde teknik konularda uzmanlaşmaları anlaşılmaktadır. Yani izlenen özel eğitim, ordunun teknik konularda uzmanlaşmasını sağlamakta; gitgide daha da karmaşıklaşan askeri donanımların kullanılması ve bakımının sağlanması, yeni savaş taktiklerinin geliştirilmesi ve yürürlüğe koyulması, vb. Böylece, bazı teknik donanımların kullanılmasında ordunun tek ve en yetkili otorite olması onu bu konularda avantajlı kılmaktadır.

Teorik olarak, askerin profesyonelleşmesi Huntington tarafından Batı ülkelerinin orduları örnek alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ona göre, Askeri kurumun profesyonelleşme süreci kendi mensuplarını yeterince tatmin etmekte, çünkü yalnızca onlar bu konuda teknik yeterliliğe ve uzmanlık bilgisine sahiptirler. Bu durum onların profesyonel anlamda tatmin olmalarına yetmektedir: *"Roller ve fonksiyonlar arasındaki açık ayrım askeri ve sivil yöneticileri birbirlerinden ayırmaktadır"*. Bu yüzden, *"dış savunma için şiddet kullanmada yetkili uzman olmak ve aynı zamanda siyaset bilimi ve hükümet konusunda bir uzman olmak veya iç düzenin sağlanmasında güç kullanma konusunda tek otorite olmak imkansızdır. Subayların uzmanlık alanları politikacıların veya polislin uzmanlık alanlarından kesin olarak ayrılmaktadır"* (Huntington, 1964: 32 ve 84).

Her toplumun kendine özgü tarihsel gelişimi göz önünde bulundurularak, bu görüşlerin şematize edilmesi konusunda dikkatli olunması gerekir. Genel anlamda, Huntington'un bu modeli ancak kendine özgü tarihsel bir süreçten geçen Batı toplumları için geçerli olabilir. Bu modelin genelleştirilip bütün ülkelere uygulanması yanlış çıkarımlara yol açabilir.

Askeri profesyonelleşme tam olarak Türkiye'de ordunun depolitizasyonuna yol açmamış, aksine siyasi alanda etkisinin daha da artmasına neden olmuştur. Türk ordu'sunda yaşanan profesyonelleşme süreci yalnızca askeri uzmanlaşma anlamına gelmemiş, aynı zamanda müdahale alanlarının genişlemesi ve sistemdeki varlık nedeninin meşrulaşması anlamına da gelmiştir. TSK'nin belirli konulardaki duyarlılığı ve üstlendiği olağandışı gö-

revler onun siyasi alandaki varlığını daha da pekiştirmektedir. Yani TSK açısından yukarıda ileri sürülen görüşlerin geçerliliği tartışılır. Batı ülkelerinin aksine, Türkiye’de yaşanan profesyonelleşme süreci, Türk ordu’sunun sadece askeri alanlarda yoğunlaşmasına ve yetkinleşmesine yol açmamıştır.

Bu sebeple, yukarıdaki modelin Türkiye gerçeğine uyumsuzluk nedenleri üzerinde, yani profesyonelleşme gelişmiş batı ülkelerinde ordunun siyaset alanından uzaklaşmasına yol açarken bizde niye aynı yönde bir gelişme olmamaktadır sorusu üzerinde durmakta fayda vardır. Bütün çalışma boyunca her keredede Türk ordusunun kendine özgü niteliği üzerinde durduk ve Türkiye’nin sosyopolitik tarihsel gelişimindeki özel durumunun altını çizmeye çalıştık. Hangi nedenlerden kaynaklanırsa kaynaklansın, belki tarih boyunca sahip olduğu önemden veya ülkenin sosyopolitik yapısından doğan nedenler ışığında denilebilir ki TSK yalnızca askeri görevlerle yetinmemiştir. Türk ordu’sunun üstlendiği ekonomik görevler göz önünde bulundurulursa, belki de Huntington’un modelinin neden Türk örneğine uymadığını daha rahat anlayabiliriz. Türk ordu’sunun sistem içinde ön plana çıkmasında kuruluş aşamasında varolmayan burjuva sınıfının bürokratik ve askeri elitler tarafından yaratılmaya çalışılması da etkili olmuştur. Bir bakıma TSK örgütsel ve yapısal gücü sayesinde her konuda Cumhuriyetçi yönetimin yanında yer almış ve onun vazgeçilmez koruyucusu olmuştur. Tam anlamıyla, ordu Cumhuriyetçi Kemalist kazanımların ve hedeflenen amaçların uygulayıcısı olmuştur.

Öte yandan, Ordu-Siyaset-Toplum ilişkileri konusunda halen yanıtlanması gereken sorular bulunmaktadır: "Nasıl toplumu militarize etmeden Devletin ulusal savunma güvenliğini sağlayabiliriz? Başka bir deyişle, orduların siyasi güce bağımlılıkları konusunda taviz vermeden ve askeri erkânın politik aktör haline dönmesine meydan vermeden nasıl fonksiyonel etkinlikleri artırılabilir?" (Boëme, 1990: 204).

2. İşlevsel Etkenler

Ordu nedir? Ordunun tanımlaması için iki temel kriter kullanılabilir; birincisi kendine has bir disiplinin olması, ikincisi savaş araçlarının kendi tekelinde olması. Yani, bir ordu disiplinli yapısı ve bazı silahlara sahip olma özelliğiyle belirginleşir" (Hamon, 1966: 387). Ordunun kurum olarak basit anlamda varoluş nedeni milli savunma hizmetinin yerine getirilmesi, yani dış tehlikelere karşı Devleti korumaktır. Avrupa devletlerinde ordular hiçbir zaman tam olarak yabancı ülkelere karşı milli savunma görevinin yerine

getirilmesinin, kendilerinin varlık nedeni olduğunu unutamadılar. Askeri erkan içten kaynaklanabilecek tehlike problemlerini doğrudan kendi görev alanı içinde görmemişti. Ancak, savaş teknisyenleri olarak askerler, askeri donanımına ilişkin veya bazen dış politikaya ilişkin konularda politik alana yalnızca etkili bir baskı grubu olarak telkinlerde bulunabiliyorlardı.

Ama, durum Ortadoğu'da, Güney Amerika'da ve Afrika'da tamamıyla bunun aksi şekilde cereyan etmektedir. Sosyal ve siyasi yapılanması yeterli bir düzeye ulaşmamış gelişmekte olan ülkelerde, askeri gücün siyasallaşması, siyasi alana müdahalesi ve bazı politik ve sosyal problemler hususunda tavır alması çok yaygın olarak görülmektedir. Bu yüzden, TSK'nin bazı konular üzerindeki politik açıklamaları ve görüş beyanları üstlenmiş olduğu özel fonksiyonlarından ileri gelmektedir. Bu fonksiyonlar şu şekilde sıralanabilir: Batı Dünyası'nın savunulması fonksiyonu, düzenin sağlanması fonksiyonu, sosyalleştirme fonksiyonu ve ekonomi fonksiyonu.

2.1. Batı Dünyasının Savunulması İşlevi

Cumhuriyet Türkiye'sinin dış politika alanında hedeflediği en temel amaç milli egemenliğin, toprak bütünlüğünün ve modernleşmenin sağlanmasıdır. Tek başlarına ele alındığında çok fazla orijinallik taşımayan bu amaçlar Türkiye söz konusu olduğunda özel bir karaktere bürünmektedir. Bilindiği gibi, modern devletin temelini sağlam atılması amacıyla ancak çetin uğraşılardan sonra kurulabilen ulusal devletin çok uluslu bir imparatorluğun yıkıntıları üzerinde ortaya çıkmış olması yüzünden Türkiye, milli birliği tehlikeye sokabilecek en küçük olasılıklı bir riske ve milli bağımsızlığa kasteden en ufak bir tehlike ihtimaline karşı duyarlılığını sürekli korumuştur.

Bütün bu koşullar altında, Sovyet tehdidinin yeni kurulmuş bir ulusal devlette çabuk yankı bulması kaçınılmaz olmuştur. Stalin döneminde Türkiye'den toprak talebinde bulunulması (Kars, Ardahan ve Artvin) ve Montrö anlaşmasının yeniden gözden geçirilip boğazlarda askeri üs talebi, yeni Cumhuriyetin çabuk harekete geçmesine yol açmıştı. Bu tarihten itibaren Batı Bloku ile yakınlaşma ve bütünleşme süreci hızlanmıştı. İkinci Dünya savaşı dönemine kadar uyulan mutlak tarafsızlık, "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesinin bir uzantısı olarak uygulanmıştı. Asıl amaç, Türkiye'yi her ne pahasına olursa olsun savaştan uzak tutmaktı ve toprak bütünlüğünün, siyasi statükonun garanti altına alınmasıydı.

Türkiye'nin NATO bünyesine alınması ve Sovyet tehdidine karşı korunması esas olarak Batı ülkelerinin komünist tehlikenin yayılmasını önleme kaygısından kaynaklanmıştı. Ayrıca, Batı Devletlerinin bölgedeki ekonomik çıkarlarının korunması ve güvence altına alınması, hiç kuşkusuz Türkiye'nin askeri alanda desteklenmesini gerektirmekteydi. Bu çerçevede ABD tarafından yapılan Marshall yardımlarını da unutmamak gerekir. Üzerinde durulması gereken bir başka konu da, Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Batı Dünyasıyla kurduğu ilişkiler sayesinde bulunduğu bölgedeki ağırlığının artması durumudur. Sorunlu bir bölgenin içinde yer almasından (SSCB ile sınırlarının olması, petrol yataklarına yakın olması, stratejik boğazlara sahip olması, vb.) ve yüzünü gecikmeden Batıya doğru çevirmesinden dolayı Türkiye bulunduğu coğrafyada vazgeçilmez unsur olarak ön plana çıktı.

Jeostratejik konumuyla doğrudan doğruya bağlantılı olarak batı desteği ve telkinleri sayesinde Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olması, doğal olarak TSK'nin politik sistem içindeki önemini artırmakta ve ona yeni açılım fırsatlarını sunmaktaydı. Yani, bulunduğu coğrafi konumdan kaynaklanan avantajı sayesinde Askeri güç sistem içinde ön plana çıkmıştı.

Türkiye'nin jeostratejik konumundan faydalanarak NATO'ya entegre olması ona bazı dolaylı faydalar da sağlamaktaydı. Bunların başında üst düzey askeri personelin, girilen işbirliği sayesinde üstün teknolojik gelişmelerden çabuk bir şekilde haberdar olması ve bunları kendi orduları için talep etmesi, TSK'nin politizasyonunu artıran bir başka faktördür. NATO bünyesinde düzenlenen değişim ve askeri işbirliği programları sayesinde Türk subayları yeni siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik düşüncelerle tanışma fırsatları yakalamaktadırlar ve dolayısıyla ülke problemlerini daha başka açılardan değerlendirmeye ve onlarla daha aktif olarak ilgilenmeye başlamaktadırlar (Hale, 1996: 92 ve 93). Başka deyişle, yeni kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler sayesinde askerler dünyadaki konjonktürel değişimlerden etkilenmekteler ve kendilerini bu çerçevede yenileme fırsatını yakalamaktadırlar. NATO gibi önemli bir uluslararası kuruluşa üye olması Türkiye'de askeri güce birçok önemli fırsat sunmaktadır. Gerçekten de Türkiye'nin NATO'ya giriş tarihinden itibaren Türk ordusunda gözle görülür bir gelişme ve büyüme görülmüştür.

Üstlenilen zor ve önemli görevler TSK'nin bütçeden aldığı payı da artırmaktadır. Bir ülkenin jeopolitik önemiyle bütçe harcamalarının miktarı arasında doğrudan bir orantı vardır. Türkiye bütçesinin dörtte birine yakını askeri harcamalara ayırmak zorundadır. Belki bu oran gelişmiş Batı ülkele-

riyle karşılaştırıldığında çok değilmiş gibi görünebilir, ama Türkiye gibi gelişmekte olan ve kaynakları kıt bir ülkede bütçenin dörtte birine yakınına askeri harcamalara ayırmak ekonomi için ağır yük teşkil etmektedir.

Kısaca, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumundan kaynaklanan önemi ve bulunduğu bölgenin aşırı kaygan ve karışık olması hiç kuşkusuz kendi ordusunun sistem içindeki siyasi rolünü artırmaktadır. Batı ülkeleri açısından bugün Türkiye'nin önemi daha da artmıştır. Dünyadaki yeni oluşumlar akabinde küreselleşen bugünkü dünyada 11 Eylül'den sonra bütün güç dengelerinin yeniden oluşturulması ve stratejilerin bu yeni oluşumlar sonunda yeniden gözden geçirilmesi kaçınılmaz olmuştur. İşte bu yeni oluşumda Türkiye'ye atfedilen roller hiç de hafife alınacak gibi değil. Medeniyetler çatışmasının gündemde yerini aldığı bugünlerde, Türkiye'nin bir model olarak Müslüman ülkelere sunulması ve bu konuda desteklenmesi hiç kuşkusuz çok önemlidir. Dünyadaki varolan bütün Müslüman ülkeler içinde, belki de en demokratiği ve laik olanı Türkiye olduğuna göre, ülkenin bu alanlarda desteklenmesi Batı ülkeleri açısından da önemlidir. Çünkü Türkiye'nin hem Müslüman ülkeler için, hem de SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türki Cumhuriyetler için model olarak sunulması belki de dünya barışı için vazgeçilmez olabilir. Bu konuda kaçınılmaz olan şudur ki Türkiye'nin siyasi ve ekonomik olarak desteklenmesi ve demokratik adımlar konusunda özendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye gibi Müslüman bir ülkenin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu hiç kuşkusuz hem Türkiye açısından hem de Avrupa ülkeleri açısından önemli bir mevzudur. Avrupa'dan dışlanmış bir Türkiye bulunduğu bölgede olduğu kadar dünyada da bir istikrarsızlığa yol açabilir.

2.2. Kemalist Rejimin Korunması İşlevi

Hangi yasal ve örgütsel düzenleme uyarınca Türk ordusu siyasi hayata müdahalede bulunmaktadır? İç hizmetleri düzenleyen askeri mevzuat gereğince, TSK'nin görevi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tehlikelere karşı kollamak ve korumaktır. Öyle ki bu maddenin yorumlanması her askeri darbeden sonra yönetimi ele geçiren rejim için yasal kılıf teşkil etmiştir. Her askeri müdahaleden sonra ordunun kendi olağandışı görev alanını genişletmesi daha belirginleşmiş ve görev alanlarının yeniden rahatça tanımlanması sayesinde yasal düzenleme karşısında meşruiyetini koruyabilmesi mümkün olmuştur (Tanör, 1988).

Genel anlamda, fonksiyonları yasayla belirlenen TSK'nın asli görevi Türkiye Cumhuriyeti'ni iç ve dış saldırılara karşı korumak, toprak ve milli bütünlüğü sağlamaktır. Görüldüğü gibi, Türk ordusuna iç düzenin ve güvenliğin sağlanması için sorumluluklar yüklenmiştir. Varolan anayasal düzenin yıkılmasına karşı güvenlik güçlerinin (polis ve jandarma) yetersiz ve çaresiz kalması durumunda, TSK'ya düzenin yeniden kurulması için yürürlükteki bazı yasalar ve Anayasa tarafından sorumluluklar yüklenmiştir. Yasal çerçeve içinde kalınarak düzenin sağlanmasından sonra ordu Anayasa gereği olağandışı görevlerinden feragat eder ve güvenlikten tekrar kolluk güçleri sorumlu olur.

İç hizmetlere ilişkin 34. maddenin orijinalliği, 1960 darbesinden sonra askeri rejimin yaptığı hareketi meşrulaştırmak için bu maddeyi kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kolayca fark edebileceğimiz gibi, yapılan darbeyi meşrulaştırma çabaları Türk siyasal hayatının daha sonraki evrelerinde bazı tehlikeli durumlara neden olmuştur. Askeri darbelere kapı aralayan meşrulaştırma çabaları yüzünden ordunun görev alanının genişletilmesi süreci başlamıştır. Gerçekten de 34. maddede yer alan Cumhuriyetin "kullanılması ve korunması" cümlesi ilk olarak 1960 sonrası kurulan askeri rejim tarafından yapılan darbeye yasal dayanak olarak kullanılmıştır. Batur da bu maddenin TSK'ya siyasi görevler yüklediğini ve politik hayata yapılan askeri müdahalelerin meşru temelini oluşturduğunu söylemektedir. Yani, bu madde otomatik olarak askeri güce müdahale hakkı vermektedir diye düşünmektedir (Batur, 1985: 557).

Kanımızca, yasal açıdan yalnızca iç hizmete ilişkin 34. maddeye dayanarak TSK'nın siyasi alana yaptığı müdahale hiçbir zaman meşruluk kazanmamalı. Bu yasal gerçekliğe rağmen, konuyla ilgili olarak bazı uzmanlar olayı farklı değerlendirmektedirler ve bu yasanın politik müdahale için yeterli olduğundan söz etmektedirler. Aydemir'e göre: "*İç hizmeti düzenleyen madde gereğince, TSK yalnızca Batı ülkelerinde olduğu gibi Devletin savunma görevini üstlenmekle kalmamakta, bunlara ek olarak ayrıca anayasal düzenin iyi işlenmesini de kollamakla görevlidir. Yani, Türk ordusu öncelikle ülke sınırlarının güvenliğinin sağlanmasından, cumhuriyet kurumlarının ve sosyopolitik düzenin gözetlenmesinden sorumludur. Türkiye Cumhuriyetinde siyasi kurumlarının kötü yönetilmesi hallerinde, TSK politik hayatın düzene kavuşturulması konusunda kendini otomatik olarak sorumlu görür*" (Aydemir, 1974: 98).

Genel olarak, ordunun yapısal ve örgütsel özellikleri müdahaleci eğiliminde önemli role sahiptirler. Dış ve iç tehlikelere karşı vatani korumakla görevli profesyonel ordu, gerekli durumlarda devlete ve topluma karşı kendini sorumlu hissettiğinden dolayı, birincil görevinden çıkıp başka sorumluluklar üstlenebilmektedir. Bu yüzden, anayasal düzenin korunması görevi askerler için çok şey ifade etmektedir. Nitekim, 28 Şubat'ta yaşanan süreç bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. 28 Şubat 1997'de yapılan MGK toplantısından çıkan sonuç uyarınca: "Türkiye Cumhuriyeti büyük bir tehlikeye ile karşı karşıya bulunmaktadır. Köktenci dinci akımlar Cumhuriyet'in temel niteliğini değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Din siyasetin ayrılmaz parçasına dönüştürülüp, siyaset açıkça din üzerinden yapılmaktadır". Kısaca, TSK'yi 28 Şubat süreciyle birlikte Türkiye'deki siyasi karar alma ve verme sürecinin doğrudan doğruya baş aktörü olmuştur. Türkiye'de siyasi sistem, şeklen bütün kurumlarıyla mevcuttur ve işler kalacaktır ama bu tarihten itibaren tümünün üzerinde "anayasal statüsü" ile MGK birinci sıraya oturmuştur. Ayrıca, Refah Partisi'nin iktidardan istifaya zorlanarak uzaklaştırılması süreci askerlerin belirli bazı konulardaki aşırı hassasiyetini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Sosyal ve siyasi istikrarsızlığın hakim olduğu durumlarda, demokratik düzeni korumakla görevli ordu, tereddüt etmeden buna son vermeyi göze almaktadır. Bir sistemde düzenin sağlanması konusunda TSK'ya atfedilen aşırı önemin, askerlerde politik davranış eğiliminin ve sivil otoriteye karşı üstünlük duygusunun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Altı çizilmesi gereken bir başka konu da, bütün yapılan askeri darbelerin gerçekleştirilme sebeplerinin yalnızca milli menfaat ve toplumsal ve siyasi istikrarsızlık kaygısına dayanmadığı gerçeğidir. Kurum olarak ordunun kendi ekonomik ve sosyal menfaatlerini gözetmesi ve sivil otorite karşısında elde ettiği üstünlüğünü koruması kaygısı yapılan darbelerde etkili olabilmektedir. Yani, bazı durumlarda darbeciler kendilerini meşrulaştırmak için bazı genel ve milli çıkarları ön plana çıkararak, elde ettikleri örgütsel faydaları kamufle edebilmektedirler.

Cumhuriyet tarihi boyunca "iç ve dış düşmanlar" sendromu sürekli olarak hem askerler hem de siviller tarafından kullanılagelmiştir. Her ne kadar zaman içinde düşmanlar nitelik değişseler de, temel hep aynı ve güncel kalmıştır. Gerçekten de, TSK iç hizmete ilişkin maddeye dayanarak, siyasi sistem içinde politik güce tabi olarak değil, onlara rağmen Devletle kurduğu doğrudan ilişkiler gereğince aktif görevler üstlenmiştir. Böyle bir anlayışın TSK'da oluşması, Kemalist ideoloji tarafından uygulanan politikaların

bir sonucudur. Yani, Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşu aşamasında ve yeni rejimin toplumca benimsenmesi sürecinde geniş şekilde ordu gücüne başvurulması (Öztürk, 1993), onu sistem içinde avantajlı bir konuma sokmuştur. Baştan beri ordu ideolojik kavgada güçlü bir eleman olarak kullanılmıştır (Özdemir, 1989: 32). Direkt olarak siyasi rejim ve devletle özdeşleşen ve kendini rejimin yegane koruyucusu olarak gören Türk ordusu, daha en baştan sivil gücün kontrolüne girme ihtimalini bertaraf etmişti.

2.3. Sosyalleştirme İşlevi

Türk ordusunun ideolojik mücadele sırasında sistem içinde üstlendiği birçok önemli görev tesadüfi değildir. Çünkü, o günkü mevcut şartlarda ülkenin yapısal altyapısının gelişme düzeyi belki de ordunun bir çok olağandışı görev üstlenmesinde etkili olmuştu. Çağdaş anlamda yeni varolan bir toplumda sosyal değerlerin temellerinin atılmasında sosyal ve politik öğeler büyük öneme sahiptirler. Bu koşullarda, toplumu sırtlayabilecek politik ve sosyal yapılanma zayıf ise, ülkede halkın büyük çoğunluğu okuma yazma bile bilmiyorsa, kentleşme düzeyi çok düşükse ve iletişim olanakları yok denecek kadar azsa, devlet doğal olarak ön plana çıkmaktadır. ordunun varolan yapılanma içinde en organize ve işlevsel olması ona kendi uzmanlık alanı dışında görevler yüklemiştir. Devlet kademesinde nerede bir boşluk belirse, ekonomik faaliyetlerden halkın eğitilmesine kadar birçok konuda TSK sistem içinde sürekli ön plana çıkmıştır. Başka bir deyişle, devlet içinde en organize güç olmasının verdiği avantajla TSK, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, siyasi rejimin desteklenmesi konusunda görevler üstlenmiş ve Kemalist ideolojinin temel taşı olmaya bir bakıma mecbur kalmıştır. Şunu da hemen belirtelim ki, o günkü şartlarda devletin örgüt içi tutarlılık bakımından en modern ve teknik öğesi hiç kuşkusuz ordu'ydu. Pye ordu ile ilgili olarak: "*Tek organize eleman olarak iktidar için yarışabilecek kurum ordudur*" (Pye, 1961 : 82-93) demektedir.

Atatürkçü ideolojinin halka benimsetilmesindeki süreçte, Kemalist bilincin en rahat şekilde somutlaştırılabileceği yer olarak TSK siyasi rejimle özdeşleşerek, bir bakıma bütün devlet yapılanmasında ön plana çıkmıştır. Türk ordusunun sosyalleştirme fonksiyonları çok çeşitlidir: Yeni rejimin ve devletin halk tarafından kabullenilmesi, milli kültürün yaratılması, okuma yazma konusunda halkın eğitilmesi, tarımsal alanda yeni tekniklerin halka öğretilmesi, vb. Nitekim, zorunlu askerlik hizmetini ifa etmek için gelen ve Türkçe okuma yazma bilmeyen gençlere askerlik hizmeti sırasında Türkçe okuma yazma öğretilmesi bunlardan sadece bir tanesidir. TSK'nin sosyal

rolüne değinen bir başka görüşe göre: "Türk ordusu aynı zamanda bir okuldur. Asker olarak hiçbir niteliğe sahip olmayan, okuma yazma bilmeyerek oraya girenler, entelektül seviyeleri artarak ve genel bilgilerle donatılmış olarak çıkmaktadırlar" (M.E., 1966: 215-257). Kısaca, yeni kurulan ulusal devletin temellerini atmak ve halka benimsetilmesinde yönetime yardımcı olmak TSK'nin üstlendiği görevlerinin başında gelmekteydi.

TSK'nin sistem içinde üstlendiği olağandışı fonksiyonlarının yoğunluğunu göz önünde bulundurarak, Bozdemir'in saptamalarına değinmekte fayda vardır: "Türk ordusunun sistem içinde hemen hemen her yerde hazır bulunması onu hiç kuşkusuz koruyucu, yön verici bir **paternalizme (babacılığa)** yöneltmiş ve milli bütünlüğe yönelik iç ve dış tehlikelere karşı aşırı duyarlı kılmıştır. Bu açıdan, TSK her zaman jakoben et **etnosantrik** tavır takınarak, hiçbir zaman yan kültürlerin gelişmesine iyi gözle bakmamıştır. Bu bakımdan Osmanlıcılar ve cumhuriyetçilerin **antagonist (karşıt)** tutumlarının hatırlatılmasında fayda vardır: Birinciler kültürel adem-i merkeziyetçiliği savunurken, diğerleri Türk kültür ve dilinin hakimiyetinin inanmış savunucuları olmuşlardır" (Bozdemir, 1976: 124). Gerçekten de, bu tür olağandışı faaliyetler, Türk ordusunun siyasi iktidar karşısında geniş bir özgürlük ve manevra alanının oluşmasına ve politik sistem içindeki mevcudiyetine dayanak teşkil etmiştir.

Yeni rejimin sosyal temellerinin atılması sürecinde TSK eline geçen fırsatları kullanarak görev alanı dışındaki faaliyetlerine yasal zemin hazırlamayı ihmal etmemiştir. Özellikle 1960 darbesinden sonradır ki, TSK'nin sistem içindeki siyasi varlığının hukuksal temeli atılmıştır. Bu aşamada, şunu söyleyebiliriz ki, yeni milli bir kültürün oluşturulma süreciyle Türk ordusunun siyasi sistem içersinde üstlenmiş olduğu olağandışı görevlerin meşrulaşma süreci arasında yakın bir ilişki vardır. Başka bir deyişle, TSK yeni bir millet yaratılmasında ne kadar fazla rol alırsa, üstlendiği olağandışı fonksiyonları halkın gözündeki o kadar fazla meşruluk kazanır. Geniş bir manevra alanının yaratılması ve siyasi güç üzerinde baskı oluşturabilecek olanaklarla donatılmış olması, Türk ordusunun sistem içinde vazgeçilemez bir politik güç haline gelmesinde etkili olmuştur.

2.4. Ekonomi İşlevi

Gelişmekte olan ülkelerin en temel problemi hiç kuşkusuz zayıf bir ekonomiye sahip olmalarıdır. Ayrıca bu ülkelerin büyük çoğunluğunda askeri alanlardaki harcamaların ekonomiye yükü çok fazladır. Bu yüzden, askeri

alanda dışa bağımlılık zorunlu olarak çok yüksek düzeydedir. Türkiye'yi örnek olarak alırsak, NATO'nun Türkiye'ye sağladığı askeri yardımlar yadsınamayacak kadar önemli olmasına rağmen bunlardan kaynaklanan problemler de az değildir. Yapılan askeri yardımlar çoğu defa araç gereç hibesi şeklinde olmaktadır ve daha sonradan bunların bakımı ve tamiri için azımsanmayacak kadar harcama yapılabilmektedir. Üstelik hibeyi yapan ülkeye askeri alanda bağımlılık da bir başka dezavantajı oluşturmaktadır (Cem, 1986: 523-524).

Bir ülkenin korunması ve varlığını sürdürebilmesi ile askeri güçlerinin gelişmişlik düzeyi arasında doğrudan bir ilişkinin olması gerçeğinden yola çıkarak, siyasi iktidarın bir bakıma askeri harcamalarla ülkenin kalkınması arasında bir denge kurması zorunludur. Yani, ülke ekonomisinin ağır askeri harcamalar yüzünden sekteye uğramaması için, siyasi iktidar bir çözüm yolu bulmak zorundadır. İşte bu aşamada, askeri harcamaların gelişmekte olan Türk ekonomisi üzerindeki ağır yükünün hafifletilmesi amacıyla, Türkiye'de Devlet eliyle silah sanayinin kurulması belki de kaçınılmazdı. Ayrıca, Türkiye'nin jeostratejik önemi dikkate alındığında ve bulunduğu bölgenin aşırı hassas ve istikrarsız olması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, askeri harcamaların büyüklüğü ve gerekliliği daha kolay anlaşılabilir.

Türkiye'de askerlerin ekonomik alandaki girişimleri konusunda OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) üzerinde durmakta fayda vardır. Nedir OYAK? 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye'de Batı ülkelerindeki askeri endüstriyel kompleks benzeri bir oluşum ortaya çıkmıştı. Ama batıdakilerin aksine bu kurum savunma ile endüstri sektörü arasındaki işbirliği sonucu ortaya çıkmamıştı. Daha çok ordunun ekonomik alana entegrasyonu hedeflenmişti. OYAK hakkında Bozdemir'in saptamaları şöyle: *"Benzerlerinden farklı bir yardımlaşma kurumu. OYAK şu alanlarda faaliyette bulunmaktadır: zorunlu tassaruf sandığı, emekli sandığı, kredi kurumu... ama aynı zamanda yalnızca üyelerinin yararlanabileceği süper marketler zinciri, otomobil, çimento ve petrokimya fabrikaları, sigorta şirketi, inşaat şirketi..."* (Bozdemir, 1985: 143-155).

Ama askeri alandaki bu yeni oluşumun önemi daha çok ordunun ilk defa OYAK aracılığıyla kapitalist ekonomik hayatla doğrudan ilişki kurmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de bu önem askerler tarafından basına yapılan brifingle şu şekilde dile getirilmiştir: *"Ülkenin kalkınması ve gelişmesinin öncelikli bir zorunluluk olduğu bilincinde olan ve bu konuda kararlı olan Türk ordusu, OYAK'ın parasal kaynaklarını sadece kurumsal*

çıkarak güderek kendi üyelerinin hayat seviyesinin yükseltilmesi için kullanmamaktadır. Bütçesinin önemli bir kısmını milli kalkınmayı yakından etkileyebilecek esastı yatırımlara da ayırmaktadır” (Şen, 1996: 148-149). Türk ordusunun endüstri ve ticaret alanlarında yeni faaliyetler üstlenilmesi hiç kuşkusuz onu siyasi iktidar karşısında daha bağımsız ve güçlü kılmıştır. Ekonomi dünyasıyla TSK arasında oluşan bu yakın bağ yalnızca ordunun sistem içindeki konumunu sağlamlaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda onu ekonomik ve politik istikrarsızlığa karşı da aşırı duyarlı hale getirmiştir (Bozdemir, 1994).

Böylece, OYAK aracılığıyla TSK kapitalist gelişim süreci içinde aktif olarak yerini almaktadır. Direkt olarak ekonomik hayattaki varlığı ve çıkarları yüzünden ordu, politik sistemin iyi işleyişini bozabilecek sosyal ve ekonomik problemlere karşı daha hassas olmuştur. Ayrıca, bu sayede bütün özellikleriyle liberal model, askerler nezdinde sistem içinde meşruluk kazanmış olmaktadır. Kaçınılmaz olarak TSK'nin ekonomik hayattaki yatırımları sonucunda, askeri çıkarlar ile Türk kapitalist çıkarlarının örtüşmesi koşulları yaratılmış olmaktadır. Bu konuda Bozdemir şunları ileri sürmektedir: *“Birinci askeri darbenin acı tecrübesi sonrasında, ekonomi çevreleriyle onların meclisteki siyasi temsilcilerinin bu olayı iyi bir şekilde tahlil etmeye başladıkları görülmektedir. Bu yeni gelişme gereğince, bugün Türk askeri sanayi kompleksi ordu ile ekonomi dünyası arasında uyuma alanı olarak görülmektedir. Ekonomik güçlerle bürokrasinin askeri kanadı arasında uzlaşma konusunda yol alındığı da kesindir”* (Bozdemir, 1985: 143-155).

Zaman içersinde, TSK'nin ekonomik alanda da faaliyette bulunmaya başlamasıyla amaçlarının çeşitlendiği kuşkusuzdur. Bu noktadan itibaren, yürütülen mücadele yalnızca yeni rejimin kurulması ve sağlam temellere oturtulması ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik hayata aktif olarak katılmakla ülkenin kalkınması ve gelişmesi problemine de el atılmıştır. Hatta endüstri dünyasıyla ordunun çıkarları arasında karşılıklı bir uyumun oluştuğundan da rahatça söz edebiliriz (Parlar, 1997). TSK bir bakıma endüstrileşme kartını ideolojik amaçlara ulaşmanın temel şartı olarak kullanmaktadır. Bu aşamada ordunun ekonomik hayata entegrasyonu ile ilgili bazı sorular hemen akla gelmektedir : TSK'nin ekonomik faaliyetlerle doğrudan ilgilenmesi, onun sosyal sınıflara karşı tutunduğu alışılâgelen davranışlarında bir değişime yol açmış mıdır? TSK'nin ekonomik hayattaki varlığı, Kemalist ideoloji tarafından çizilen hedeflerin gerçekleştirilmesinde onu güçsüz bir konuma sokmamış mıdır ?

Sonuç

Türk siyasal hayatında bütün güç dengelerini altüst eden radikal anlamda bir sosyal devrim yaşanmadığı için (Tezel, 1982), devlet karşısında sivil toplumun güçlenmesini sağlayacak siyasi bir kültürün oluşumu engellenmiştir. Otoriter siyasi kültürün varlığı, doğal olarak devlete ve yaptırım öğelerine karşı güçsüz ve bilinçsiz bir toplum yaratmıştır. Böylece, sosyal temellerden yoksun yeni siyasi rejimin ortaya çıkması sürecinde devlet mekanizması, ordu gücüne dayanmak zorunda kalmıştır ve TSK bu vesileyle politik sistem içinde çeşitli sorumluluklar yüklenerek siyasallaşmıştır. TSK'nin hemen hemen her alandaki faaliyetleriyle rejimin kilit taşı olması kaçınılmaz olmuştur. Ülkenin modernleşme sürecinde, ordu önemli sorumluluklar üstlendiğinden, sistem içinde ortaya çıkabilecek en küçük sosyal ve siyasi probleme karşı aşırı duyarlı olmuştur.

Askeri toplumla sivil toplumun biri birinden net bir şekilde ayrılmadığı, ordunun örgütsel avantaj olarak kullandığı siyasi, ekonomik ve ideolojik varlık sebepleri tam olarak ortadan kalkmadığı, gerçek ve sanal iç ve dış tehditler var olduğu sürece, Türk ordu'sunun siyasi alandaki etkinliği engellenemez bir şekilde artacaktır.

Acaba, Avrupa Birliğine girme aşamasındaki Türkiye'nin gerçek anlamda demokratikleşebilmesi ordunun siyasi hayattaki varlığıyla mümkün müdür? Küreselleşen bugünkü dünyada daha ne kadar konjonktürel gelişmenin aksine hareket edebileceğiz? Türk ordu'sunun bütün alanlarda hızla gelişen önlenemez faaliyetleri ve siyasi sistem içindeki varlığı gerçek demokrasinin yerleşmesine bir engel teşkil etmiyor mu? Daha ne kadar bireylerin sistemin öznesi haline geldiği ve devletin ikincil plana itildiği bugünkü dünya düzenine direnebileceğiz? Türkiye'de sivil otoritenin askeri güç karşısında üstünlük sağlaması sürecinin ne yönde bir gelişme eğilimi izleyeceğini bize ancak zaman en iyi şekilde gösterebilir.

Kaynaklar

- AHMAD, Feroz *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, İstanbul, Hil yayınları, 1994.
- AYDEMİR, Ş. Sürreya, *Kahramanlar Doğmalıydı*, Çağdaş yayınları, İstanbul, 1974.
- BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet yayınları, İstanbul, 1985.
- BAYART, Jean-François ve Vaner, Semih, «L'armée turque et le théâtre d'ombre kémaliste (1960-1973)», Rouquié, Alain (der), *La Politique de Mars*, Le Sycamore, Paris, 1981.
- BİRAND, M. Ali, *Emret Komutanım*, Milliyet yayınları, İstanbul, 1989.
- BOËME, Bernard, *La Spécificité Militaire*, Armand Colin Editeur, Paris, 1990.
- BOZDEMİR, Michel, *Le Rôle Politique de l'Armée en Turquie*, Université de Paris I Panthéon-Sorbonne SRT, Grenoble, 1976.
- BOZDEMİR, Michel, "Une forme nouvelle de complexe militaro-industriel: le cas turc", *Pouvoirs*, No.34, 1985.
- BOZDEMİR, Michel, «Société militaire en Turquie», Thobie, J. ve Kançal, S. (der.), *Industrialisation, Communication et Rapports sociaux en Turquie et en Méditerranée orientale*, Harmattan, Veria Turcica XX, 1994.
- BROWN, James, «The Military and Politics in Turkey», *Armed Forces and Society*, Cilt. 13, No.2, Kış 1987.
- CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri kalmışlığın Tarihi*, Cem yayınevi, İstanbul, 1986.
- CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit, AP- *Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim yayınları, İstanbul, 1993.
- FIDEL, Kenneth, «Military Organization and Conspiracy in Turkey», Fidel, Kenneth (der.), *Militarism in Developing Countries*, New Brunswick, N.J. : Transaction Books, 1975.
- GERGER, Haluk, *Mayınlı Tarlada Dış Politika*, Belge yayınları, İstanbul, 1983.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve Tan, Turgut, *İdare Hukuku*, cilt 1, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.
- HAMON, Leo *Le rôle extra-militaire de l'armée dans le Tiers Monde*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.
- HALE, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze*, Hil yayınları, İstanbul, 1996.
- HEPER, Metin, «L'Etat et la débureaucratization: le cas turc», *Revue Internationale des Sciences Sociales*, Kasım 1990.
- HUNTINGTON, Samuel, *The soldier and the state: the theory and politics of civil military relations*, New York, Vintage Books, 1964.
- LEWIS, Bernard, *İslam et laïcité: la naissance de la Turquie moderne*, Fayard, Paris, 1988.
- Askeri darbelerin koşulları ve ihtimalleri üzerinde ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.; LUTUWAK, Edward, *Bir Uzmanın Gözüyle Darbe*, YABA Yayınları, Ankara, 1996.

Maizere'ye göre, uluslararası ilişkiler alanında Askeri kuruma danışılmadan karar alma sürecinin yürülüğe konulması çok büyük hata olur; bkz. Maizere, de Ulrich *Dış Politikada Silahlı Kuvvetlerin Rolü*, SKD, No.272, Aralık, 1979.

MARTIN, L. Michel, *La militarisation des systèmes politiques africains (1960-1972)*, Naaman de Sherbrooke, Quebec, Canada, 1976.

MAZICI, Nurçen, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür yayınları, İstanbul, 1989.

M. E. "Le rôle de l'armée en Turquie", Léo, Hamon (der.), *Le rôle extra-militaire de l'armée dans le Tiers-Monde*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966.

ÖRS, Birsen, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, DER yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZBUDUN, Ergun, «La nature du régime politique kémaliste», KAZANCIGİL, Ali ve ÖZBUDUN, Ergun, *Atatürk: Fondateur de la Turquie moderne*, UNESCO, Paris, 1984.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Rejim ve Asker*, AFA yayınlar, İstanbul, 1989.

ÖZTÜRK, O. Metin, *Ordu ve Politika*, Gündoğan yayınları, Ankara, 1993.

PARLAR, Suat, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomik Politikası*, Bibliotek yayınları, İstanbul, 1997.

PYE, W. Lucien, "Armies in the Political Modernization", *Archives Européennes de Sociologie*, Cilt.2, No.1, 1961.

ROCHER, Guy, *Introduction à la sociologie générale*, Seuil, Collection Point, Paris, Tome I, 1986.

SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-64*, AÜSBF yayınları, Ankara, 1979.

SCHWEISGUTH, Etienne, "L'institution militaire et son système de valeurs", *Revue Française de Sociologie*, Cilt. XIX, 1978.

SUNAR, Ilkay, "La redémocratisation en Turquie", Dumont, Paul ve Georgeon, François (der.), *La Turquie au seuil de l'Europe*, Harmattan, Paris, 1991.

ŞEN, Serdar, *Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Sarmal yayınevi, İstanbul, 1996.

TANÖR, Bülent, «Des fonctions légitimatrices de la Constitution turque de 1982», *Revue Internationale de Droit contemporaine*, 1988, No.1.

1923'ten itibaren Kemalist ekonomi poltiği üzerine daha ayrıntılı bilgi için, bkz.; TEZEL, Y. Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Yurt yayınları, Ankara, 1982.

TRIMBERGER, K. Ellen, *Revolution from Above, Military Bureaucrats and Development in Japan, Turkey, Egypt and Peru*, New Jersey ve New Brunswick: Transaction Books, 1978.